

*Марія МЕНДЖУЛ,
кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри
міжнародного приватного права, правосуддя та адвокатури
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПОРУШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ АСОЦІАЦІЇ З ЄС

У статті досліджено поняття та зміст принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів. Проаналізовано перспективи асоціації України з Європейським Союзом в контексті військової агресії РФ та окупації Криму.

Ключові слова: *принципи міжнародного права, територіальна цілісність, угода про асоціацію, військова агресія.*

В статье исследовано понятие и содержание принципов территориальной целостности и нерушимости границ. Проанализированы перспективы ассоциации Украины с Европейским Союзом в контексте военной агрессии РФ и оккупации Крыма.

Ключевые слова: *принципы международного права, территориальная целостность, соглашение об ассоциации, военная агрессия.*

In the article the concept and content of the principles of territorial integrity and inviolability of borders was researched. Perspectives of the association of Ukraine with the EU has been analyzed in the context of Russian military aggression and occupation of the Crimea.

Key words: *principles of international law, territorial integrity and Association Agreement, military aggression.*

У XXI столітті продовжує зберігатися тенденція зростання загальної кількості збройних конфліктів, збільшення терористичних актів, виникнення нових форм та методів ведення війни, що загрожує не тільки територіальній цілісності окремої держави, а і усталеному світовому правопорядку. На протидію цьому і були утверджені принципи територі-

альної цілісності та непорушності кордонів, які є універсальними нормами міжнародного права.

Україну не оминули ці процеси, і вже не вперше в історії розвитку наша держава зіткнулася із російською військовою агресією, офіційним початком якої вважають 27 лютого 2014, коли підрозділи спецназу ГРУ та 45-го окремого повітряно-десантного полку Збройних сил РФ захопили приміщення Верховної Ради та Ради Міністрів АРК. Згодом РФ розпочала збройну агресію на Сході України (частині території Донецької і Луганської областей України), в результаті досі триває воєнний конфлікт між українськими Збройними силами, з одного боку, та організованими і керованими з РФ незаконними збройними формуваннями Донецької і Луганської «народних республік» – з іншого. Безперечно євроінтеграційні процеси в Україні невід’ємно пов’язані із відновленням територіальної цілісності України та зміцненням національної безпеки, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

В науці міжнародного права існує чимало досліджень, присвячених питанню принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів, в тому числі праці С. Бабурина, Т. Бартоша, М. Буроменського, В. Буткевича, Л. Волової, О. Задорожного, Б. Кліменка, М. Коена, І. Лукашука, В. Муравського, В. Пустогарова, А. Робертса, Т. Цимбрівського та інших. Водночас проблема дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів залишається актуальною, особливо в контексті євроінтеграційних процесів в Україні.

Науковці виділяють десять основних принципів міжнародного права, зокрема принципи: незастосування сили та погрози силою; територіальної цілісності; непорушності державних кордонів; рівноправності та самовизначення народів; мирного розв’язання спорів; поваги прав та основних свобод людини; добросовісного виконання міжнародних зобов’язань; суверенної рівності держав; невтручання у внутрішні справи; співробітництва[1, 36].

Серед основних принципів міжнародного права чільне місце займають принципи територіальної цілісності та не-

порушності кордонів. З огляду на це в п. 4 ст. 2 Статуту ООН закріплено положення про заборону використовувати силу або загрозу силою «проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності держави»[2].

Крім того, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята 24 жовтня 1970 р.[3], встановлює, що «територія держави не повинна бути об'єктом військової окупації, що є результатом застосування сили в порушення положень Статуту. Територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Жодні територіальні надбання, що є результатом погрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними».

З метою усунення будь-яких правових підстав для територіальних претензій у договорі між СРСР і ФРН від 12 серпня 1970 р. була закріплена норма про визнання непорушності кордонів усіх держав у Європі (ст. 3). Подібна норма увійшла до тексту подальших договорів, укладених ФРН з ПНР, НДР і ЧРСР в 1970-1971 рр.

Одним з головних завдань скликання наради з безпеки і співробітництва в Європі в 1975 р. у Гельсінкі було закріплення принципів непорушності кордонів та територіальної цілісності. У ст. III Декларації принципів Заключного акту наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. проголошується: «Держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони одна одної, так і кордони всіх держав в Європі, тому вони утримуватимуться зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони відповідно утримуватимуться також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення й узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці»[4].

На думку Т.С. Цимбрівського, принцип територіальної цілісності до 70-х рр. XX ст. розглядається як частина принципу заборони застосування сили або погрози нею. Водночас, з прийняттям Заключного акту наради з безпеки і спів-

робітництва у Європі 1975 р. (Заключного акту НБСЄ) принцип територіальної цілісності отримав статус самостійного принципу міжна-родного права з розгорнутим міжнародно-правовим тлумаченням[5, 11].

Стаття V Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. затверджує обов'язок мирного врегулювання суперечок. Держави-учасниці будуть вирішувати спори між собою мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку та справедливість. Вони будуть сумлінно і в душі співробітництва докладати зусиль до того, щоб в короткий термін прийти до справедливого рішення, що базується на міжнародному праві. З цією метою вони будуть використовувати такі засоби, як переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд або інші мирні засоби за їх власним вибором, включаючи будь-яку процедуру врегулювання, узгоджену до виникнення суперечок, в яких вони були б сторонами [4].

Отже, принцип непорушності кордонів тісно пов'язаний із принципом територіальної цілісності держав. Порушуючи державний кордон, певна держава автоматично порушує територіальну цілісність іншої держави. Тому дотримання принципу непорушності кордонів одночасно гарантує дотримання принципу територіальної цілісності держави.

Водночас практика міжнародного права свідчить про приклади порушень принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів, незважаючи на їх високий рівень нормативного закріплення в універсальних, регіональних міжнародно-правових актах, діяльності Міжнародного суду ООН, національному законодавстві держав.

Щодо анексії Криму та військового конфлікту на Сході України, то, незважаючи на те, що ще 1 березня 2014 року Рада Федерації РФ підтримала звернення президента Росії про дозвіл на застосування Збройних сил Російської Федерації на території України[6], а також численні докази присутності російських військ на території України, офіційно Росія

не визнає факту свого вторгнення в Україну. Таким чином, має місце неоголошена «гібридна війна» Росії проти України. Перед військовою агресією РФ здійснювала «інформаційну та політичну анексію» щодо України.

Верховна Рада України тільки 27 січня 2015 р. звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором [7].

Військова агресія Російської Федерації в Україні є міжнародним злочином проти світу і безпеки людства, а анексія Криму – порушенням не тільки територіальної цілісності України, а і фундаментальних норм міжнародного права і низки міжнародних договорів (Гельсінського заключного акту 1975 р. про непорушність кордонів у Європі, Будапештського меморандуму 1994 р. про гарантії безпеки Україні, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р., Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько –російський державний кордон від 28 січня 2003 р.)

Анексія Криму не визнається законною не тільки Україною, а також Генеральною Асамблеєю ООН, ПАРЄ, ОБСЄ, США, країнами ЄС, G7, країнами-членами НАТО, а також суперечить рішенню Венеціанської комісії.

Ще до офіційного звернення Верховної Ради України, 27 березня 2014р. на сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Резолюцією № 68/262 було підтверджено «єдність і територіальну цілісність України в межах її визаних на міжнародному рівні кордонів», а також «закликано всі держави відмовитися і утримуватися від дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності України, в тому числі будь-яких спроб змінити кордони України за допомогою погроз силою або інших незаконних способів»[8]. Резолюцію підтримали 100 країн світу, 58 - утримались та 11 проголосували проти. Згодом було

призупинено членство Російської Федерації у міжнародному клубі високорозвинених економік світу «Велика вісімка» (G8) та впроваджено трирівневий план персональних і економічних санкцій проти банківської системи РФ та громадян Росії і України, безпосередньо причетних до окупації Криму, здебільшого у вигляді заморожування активів і заборони на в'їзд. Міжнародні санкції, окрім ЄС та США, ввели Канада, Японія, Норвегія, Швейцарія, Австралія, Нова Зеландія, загалом – 41 країна, а також Парламентська Асамблея Ради Європи.

Крім того, є численні резолюції ПАРЄ, що засуджують факт військової агресії на території України та окупацію Криму, зокрема: Резолюції ПАРЄ від 9 та 10 квітня «Про засудження окупації Росією території Криму та санкції проти Росії»; Резолюція від 27 січня 2015 року «Про гуманітарну ситуацію в Україні та біженців», Резолюція від 25 червня 2015 року «Про зниклі особи під час конфлікту в Україні», Резолюція від 21 квітня 2016 року «Про введення санкцій по «списку Савченко» та ін.

Незважаючи на військову агресію з боку РФ, Україна не відмовляється від європейської інтеграції. 27 червня 2014 року укладено Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого. 16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду синхронно з Верховною Радою України [9]. Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набере чинності після її ратифікації усіма Сторонами, в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження.

Станом на лютий 2016 року 28 сторін повідомили про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Найбільші проблеми з ратифікацією виникли у Нідерландах. Парламент королівства дав згоду на ратифікацію 7 липня 2015 року, і вже на наступний день її підписав король. Тим не менше, відповідно до чинного законодавства, більшість зако-

нів, які були затверджені владою, мають бути виставлені на консультативний референдум, якщо громадяни зберуть 300 тисяч підписів. Виборча рада Нідерландів призначила референдум щодо Угоди на 6 квітня 2016 року, на якому 61% відсоток виборців, що взяли участь в референдумі, проголосували проти затвердження угоди. Національне законодавство не зобов'язує уряд вносити пропозицію щодо скасування чи розірвання вже підписаної Угоди. Водночас негативний для України результат може стати небезпечним прецедентом для інших держав-членів ЄС, враховуючи євроскептичні настрої у різних країнах Євросоюзу[10].

Угода про асоціацію передбачає економічну інтеграцію України до єдиного внутрішнього ринку ЄС та створює передумови до політичної асоціації. Відповідно до ст. 6 Угоди про асоціацію сторони співробітничать з метою забезпечення того, щоб їхня внутрішня політика ґрунтувалася на спільних для сторін принципах, зокрема таких, як стабільність і дієвість демократичних інституцій, верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до ст. 7 Угоди про асоціацію, Україна, ЄС та держави-члени підтверджують свою відданість принципам поваги до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, як це визначено у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також поширюють ці принципи у двосторонніх та багатосторонніх відносинах.

Серед цілей асоціації також є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою гарантування верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Для цього Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості і боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері

юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод.

Крім того, передбачено співробітництво у сфері захисту персональних даних, у сфері міграції, притулку та управління кордонами, у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою чи іншою діяльністю, а також з метою її попередження, у боротьбі з тероризмом тощо.

Відповідно до ст. 7 Угоди про асоціацію ставлення до працівників, які є громадянами України та які законно працюють на території держави – члена ЄС, має бути вільним від будь-якої дискримінації на підставі громадянства стосовно умов праці, винагороди або звільнення порівняно з громадянами цієї держави-члена. Сторони також прагнуть досягти посилення мобільності громадян і подальшого прогресу у візовому діалозі.

На виконання Угоди про асоціацію Україна також повинна ратифікувати та імплементувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року та пов'язані з ним документи.

Незважаючи на необґрунтовану затримку впровадження реформ, ЄС продовжує підтримувати Україну. Зокрема, 20 квітня 2016 р. Єврокомісія внесла законодавчі пропозиції до Ради ЄС і Європарламенту щодо скасування для громадян України візових вимог для короткострокових подорожей Шенгенською зоною, Рада Європейського Союзу продовжила економічні санкції проти Росії до 31 липня 2016 року. Таким чином, військова агресія РФ в Україні та окупація Криму уповільнює процес євроінтеграції, водночас не є перешкодою для провадження адміністративної, податкової, бюджетної, судової та інших реформ.

Список використаних джерел

1. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія / О.В. Задорожній. – Київ, 2015, 712 с.

2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 / [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569
4. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 403.
5. Цимбрівський Т. С. Дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві: автореф. дис ... канд. юрид. наук / Т.С. Цимбрівський . – Київ : Б. в., 2008 . – 18 с.
6. Росія оголосила Україні війну / Українська правда. – 1 березня 2014 / [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016786/>
7. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 10. – Ст. 596.
8. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України (повний текст) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/106073>
9. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – стор. 2843.
10. Берт Маан, Катерина Зарембо. Референдум в Нідерландах: сценарії та наслідки для України та ЄС / Берт Маан, Катерина Зарембо // Європейська правда. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/01/19/7043572/>